

ARAP KADIN GAZETECİLİĞİ VE DERGİCİLİĞİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAYATİ ÖNCEL *

Öz

Milattan önce gazetecilik alanında tarihte bilinen ilk milletin Çinliler olduğu, Romalıların da günlük gazete çıkardıkları kaynaklarda tespit edilmiştir. Modern gazetecilik, 15. yüzyılın ortalarında Almanya'da görülürken; günümüzdeki bilinen şekliyle ise Venedik'te *Gazetta* adıyla ortaya çıkmıştır (1536). İlk Arap gazetesi 1828 yılında Mehmed Ali Paşa tarafından *el-Vekâ'i'u'l-Mışriyye* adıyla çıkarılmıştır. Arap dünyasında kadın yayıncılığı, gazeteciliğin gelişmesinden sonra olmuştur. 1892'de İskenderiye'de Hind Nevfel tarafından çıkarılan *el-Fetâtu* (Genç Kız) dergisi Arap dünyasında çıkarılan ilk kadın dergisidir. Celîle Temrhân, Arap dünyasının ilk kadın gazetecisi sayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap kadın gazeteciliği, Arap kadın dergiciliği, Arap kadın gazeteleri, Arap kadın dergileri.

ABSTRACT

It has been proved by the sources that the Chinese were the earliest journalists and that the Romans published daily newspapers. Modern journalism was first seen in the mid-15th century in Germany and later in Venice under the name of *Gazetta* in 1536. The first Arabian newspaper published by Mehmed Ali Pasha was *el-Vekâ'i'u'l-Mışriyye* in 1828. In the

---

* DR. ÖĞR. ÜYESİ HAYATİ ÖNCEL, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Arabic Language and Literature. Email: hayationcel@hotmail.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5023-8338>. (Makale Geliş Tarihi: 20.08.2019/ Kabul Tarihi: 29.08.2019).

Arabian world, female journalism appeared after development in traditional journalism were seen el-Fetat, published by Hind Nevfel in İskenderiye in 1892, is the first women's magazine in Arabian world. Celile Temrhan is considered to be the first female journalist of Arabian World.

Keywords: Arab women journalism, Arab women magazine publishing, Arab women newspapers, Arab women magazines

چکیده

در منابع تاریخی چینی ها به عنوان اولین ملت در زمینه روزنامه نگاری قبل از میلاد و رومی ها نیز با اطلاعیه های روزانه ذکر شده اند. روزنامه نگاری مدرن در میانه های سده 15 در آلمان انجام شده است و به شکل امروزی در ونیز با نام (Gazetta) به تحریر درآمده است (1536). اولین روزنامه عربی در سال 1828 توسط محمد علی پاشا و با عنوان الوابع المشریه منتشر شده است. در دنیای عرب نویسندگی زندان پس از توسعه روزنامه نگاری رخ داده است. در سال 1892 الفتات (دختر جوان) اولین روزنامه زنان می باشد که توسط هند نوفل در اسکندریه چاپ شده است. جلیله تمرهان اولین روزنامه نگار زن دنیای عرب می باشد.

کلید واژه ها: روزنامه نگاری زنان عرب، مجله نگاری زنان عرب، روزنامه های زنان عرب، مجلات زنان عرب

Giriş

Gazetecilik alanında tarihte bilinen ilk milletin M.Ö. 911 yılında Çinliler olduğu bilinmekle birlikte, Romalıların da M.Ö. birinci asırda günlük gazete çıkardıkları vakidir.

Modern gazetecilik, 15. yüzyılın ortalarında Almanya'da görülürken, günümüzdeki bilinen şekliyle ise Venedik'te 1536'da *Gazetta* adıyla ortaya çıkmıştır.

Fransızlar, 18. yüzyılın sonlarında Mısır'da kaldıkları sürede (1798-1801) *La Decade Egyptienne* (Mısır Onluğu) ve *Le Courier d'Egypte* (Mısır Postası) adında iki gazete çıkarmışlardır. Mehmed Ali Paşa da 1828 yılında ilk Arap gazetesi *el-Vekâ'i'u'l-Mışriyye*'yi çıkarmıştır. Bu gazete önce

Arapça, sonra Arapça-Türkçe, daha sonra da sadece Arapça olarak yayınlanmaya devam etmiştir.¹ Önceleri “el-Vekâ’i” ismi kullanılırken bugünkü manada gazetecilik ismini “eş-Şihâfe” olarak kullanan ilk kişi Necîb Haddâd (1867-1899) olmuştur.²

Aşağıda başlangıçtan itibaren Arap dünyasında yayınlanmış olan Arap kadın gazete ve dergilerinin isimleri, yayın yılları ve yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

ARAP KADIN GAZETECİLİĞİ VE DERGİCİLİĞİ

İslam ülkelerinde gazetecilik çalışmaları, siyasî, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı Avrupa’dan çok sonraları başlamıştır. Her ne kadar Fransızların 18. yüzyılın sonlarında Mısır’da gazete çıkardıkları söylene de bundan önce de örneğin: İstanbul’da 1795’te Fransız Büyükelçiliği tarafından, elçilik yayın organı olarak çıkarılan *Le Bulletin de Nouvelles*, bir sene sonra da *La Gazette Française de Constantinople* gibi yayınlar çıkarıldığını görmek mümkündür.

Fransızlar, 1800 yılında Mısır’da Arapça-Fransızca olarak çeşitli iç-dış haberlerin, hükümet işlerinin, divanların çalışmalarının ve ilmî konuların yer aldığı *et-Tenbih* isiminde bir gazete çıkarmışlardır.³

Daha sonraları Mısır’da yerel yöneticiler tarafından değişik adlarda gazeteler yayınlanmıştır. Bu yöneticilerin ilki Mehmed Ali Paşa’dır. Mehmed Ali Paşa, Mısır’da pek çok alanda bir dizi ıslahat çalışmalarına teşebbüs etmiştir. Paşa, yapılan çalışmaların taşradan merkeze, merkezden de taşraya hızlı haber akışı olması ve yönetici kadrosunun kendi uygulamaları doğrultusunda yönlendirmenin gerekliliğine olan inancından olacak ki, bu amaçla *Dîvânu’l-Curnâl*’i kurduştur. *Dîvânu’l-Curnâl*, gerek ülkenin değişik yörelerindeki alt kuruluşlarından ve gerekse diğer devlet

¹ Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi’l-luğati’l-‘Arabiyye*, I-IV, Beyrut 1996, IV, 53-54.

² Muştafâ ‘Âşûr, “eş-Şihâfetu’n-nisâ’iyye fi’l-‘âlemi’l-‘Arabî”, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.

³ Nesimi Yazıcı, “Vakayi-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 1991, s. 267-268, Erişim tarihi: 20.03.2012, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/834/10558.pdf>.

birimlerinden buraya intikal eden haber ve raporları, kendisine verilen talimat doğrultusunda düzenler, sonra da bunları birer haber bülteni haline getirerek 1826'larda *Curnâlu'l-Hîdîv* ismiyle Türkçe-Arapça neşrederdi. Paşa, *Curnâlu'l-Hîdîv*'in dar bir çerçevede kalması ve daha geniş kitlelere ulaşması için daha sonra *el-Vekâ'i'u'l-Mışriyye*'yi çıkaracaktır. Avrupa kamuoyu içinse, İstanbul'da çıkarılan *Takvim-i Vekayi*'nin Fransızca nüshası *Le Moniteur Ottoman* (1831) benzeri *Le Moniteur Egyptien*'i çıkarmıştır (1833).⁴

Arap dünyasında kadın yayıncılığı, genel anlamda gazeteciliğin gelişmesinden bir süre sonra olmuştur. Bu yayınların konusu, başlangıçta kadının aleyhindeki bazı sosyal gelenekler ile mücadele ve kadının isteklerinden ibaretti. Kadınlar adına başlatılan yayıncılığın hedefi ise, ister kadının haklarını elde edebileceği İslamî öğretilere dönmek olsun, ister Doğulu kadının Batılı kadına benzemesi için çalışılan Batılılaştırma projesi olsun, kadını kalkındırma ve yükseltme planı idi. Kadın yayıncılığı, kadını kalkındırmada ve problemlerini müdafaada ilk öncülerin çabalarını gündeme taşımaktaydı. Kadın yayıncılık alanında genellikle ilk öncülerin Şamlı özellikle de Lübnanlı Hristiyan kadınların olduğu göze çarpmaktadır.

Kadın yayıncılığı, ortaya çıkışından ve özellikle Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını elde edişlerinden kısa bir süre sonra genel manada kadın problemini ele almak yerine moda, makyaj, çocuk gibi kadının günlük yaşam özellikleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Mustafa 'Âşûr, buna sebep olarak öncü kadınların kadın yayınlarında dile getirdikleri kadının eğitimi, oy kullanması, kamusal alanda çalışması gibi pek çoğunun gerçekleşmiş olmasını göstermektedir. Kadın hareketinin gelişmesiyle birlikte kadın yayıncılığının da erkeklerin yönetimindeki yayınlara benzemeye başlamıştır.⁵

Arap dünyasının her tarafında kadının özgürlüğü için çağrılar yapılmasından sonra Arap kadını basın yoluyla özgürlüğünü, eğitimini ve hayatta erkekle beraber mücadele etmeyi talep etmeye başlamıştır. Kendilerine eğitim imkânı sunulan çevrelerde yetişen Lübnanlı özgür kadınlar bu

⁴ Nesimi Yazıcı, s. 268.

⁵ Muştafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/along WEB2007/cultures/journale.htm>.

adımı atmışlar yani Lübnan'da ve başka yerlerde sosyal ve fikrî aktiviteler düzenlemişlerdir.⁶

Arap kadını özellikle Suriyeli kadınlar dergi çıkarma hususunda çok cesaretli davranmışlardır. 1892 ve 1940'lı yıllar arasında Kahire, İskenderiye, Şam, Humus, Halep, Beyrut, Cezayir, Bağdat, New York ve Paris gibi şehirlerde kırkın üzerinde dergi ortaya çıkmıştır.⁷

Mısır toplumunda, geleneklere göre kızların okula gitmesi ayıp sayılmaktaydı. Ama yine de Şamlı kadınların, Türkler'in ve yönetici konumunda olanların kızları gibi sınırlı sayıda kadın eğitim alabilmişti. Bununla birlikte, eğitim alan ve gazetecilikle işgal eden kadınlar da mevcuttu.⁸

Hal böyle olunca Mısır, kadın yayıncılığının ilk ortaya çıktığı ülke olmuştur. 20 Kasım 1892'de İskenderiye'de Lübnanlı Hind Nevfel (1875-1957) tarafından çıkarılan *el-Fetâtu* (Genç Kız) dergisi Arap dünyasında çıkarılan ilk kadın dergisidir.⁹ Dolayısıyla Hind Nevfel, kadın dergisi yayınlayan ilk Arap kadını da olmaktadır. Kadın dergisi çıkmadan önce de kadının, dergide yazılar yazdığı görülür. Örneğin: Mehmed Ali Paşa'nın kurduğu ebe okulundan mezun olan Arap dünyasının ilk kadın gazeteci yazarı olan Celîle Temrhân, ilk kadın dergisinin yayınlanmasından 27 yıl önce *Ya'sûbu't-tıbb* dergisine bilimsel makaleler yazmaya başlamıştır (1865).¹⁰

el-Fetâtu adlı derginin yazı işleri müdiresi olan Hind Nevfel, dergiyi okuyuculara "ilmî, tarihî ve nüktedan bir dergi" olarak takdim etmiş ve "siyasî işlere, dinî tartışmalara girmek ve kadın için faydasız mevzularda araştırma yapmak gibi bir hedeflerinin" olmadığına vurgu yapmıştı. Bu

⁶ Hanîfe el-Ĥaĥîb, *Târîhu tetavvuri'l-hareketi'n-nisâ'iyye fi Lubnân ve'rtibâtuha bi'l-âlemi'l-Arabî (1800-1975)*, Beyrut 1984, s. 90.

⁷ 1892'den 1946'ya kadar çıkan dergi isimleri, neşredenler ve yayın yerleri listesi için bkz. Hanîfe el-Ĥaĥîb, s. 91-93.

⁸ Kerîme Ĥasan, "Râ'idât şahafiyât min zemen fât", *el-Mışriyyu'l-yevm*, Sayı: 670, (Yayın Tarihi: 14 Nisan 2006), Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://today.almazryalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=13068>.

⁹ Muştafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alongyWEB2007/cultures/journale.htm>.

¹⁰ Kerîme Ĥasan, "Râ'idât şahafiyât min zemen fât", *el-Mışriyyu'l-yevm*, Sayı: 670, (Yayın Tarihi: 14 Nisan 2006), Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://today.almazryalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=13068>.

dergi bünyesinde pek çok erkek ve kadın yazar çalışmıştır. Bu yazarların öncüsü de Zeynep Fevvâz (1846 veya 1860-1914) olmuştur.¹¹

40 sayfaya yakın olarak yayınlanan *el-Fetâtu* dergisinin Arap dünyasında geniş bir şöhret yakalamasından dolayı Hind Nevfel'e "Ummu's-şahafiyyât" (Kadın Gazetecilerin Annesi) lakabı verilmiştir. Dergi, geçmişte ve Orta Çağ'da kadının konumu ile ilgili makaleler neşretmiş, derginin çıktığı zamanla geçmişteki kadının durumu arasında karşılaştırma yapmıştır. Hind Nevfel, ailevî sebeplerden dolayı 6. sayıdan sonra bir süre yayınına ara vermiş, 1894 yılının başlarında da dergi, tamamen yayın hayatını noktalamıştır.

Daha sonra dergiler ard arda çıkarılmaya başlanmıştır. *el-Fetâtu* dergisinin sona ermesinden iki yıl sonra 1896'da Kahire'de Lûyizâ Habbâlîn tarafından aylık, ailevî ve ilmî bir dergi olan *el-Firdevs* çıkarılmıştır. 1896'da yine Lübnanlı Selîm Serkîs tarafından ayda iki defa yayınlanan *Mir'âtu'l-ḥasnâ'* çıkarılmıştır. Bu derginin ömrü bir yıl kadar sürmüştür.¹²

31 Ocak 1898 yılında İskenderiye'de ilmî ve edebî bir dergi olan *Enîsu'l-celîs* yayınlanmıştır. Derginin sahibi, Aleksandrâ Afrînû (1872-1927)'dur.¹³ Afrînû, spor, binicilik ve avcılığa da ilgi duymuştur. "İlmî, edebî ve eğlenceli bir kadın dergisi" olarak neşredilen *Enîsu'l-celîs* dergisinde, evlilik, kadının eğitimi, boşanma, çok eşlilik, kadın ve siyaset konularında araştırma yazıları yer almıştır. 1898 yılında dergide yayınlanan istatistiksel bir makalede, "Mısır nüfusunun on milyona ulaştığını bunların dört milyonunun çocuk ve üç milyon kadının -erkek sayısı da aynıdır- bulunduğunu söyler. Bu üç milyon kadının otuz bir bini öğrencidir ve yüzde bire tekabül eder. Bu sayıdan yabancı kadınlar çıkarıldığında okuma bilen kadın oranı binde

¹¹ Enver el-Cundî, *Edebu'l-mer'eti'l-'Arabiyye: tetavvuruh ve a'lâmuh*, tsz., s. 35.

¹² Muşafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.

¹³ 1872 yılında Beyrut'ta dünyaya gelen Afrînû, ailesiyle birlikte Mısır'a göç etmiş ve İskenderiye'deki okullarda eğitim görmüş, Arap edebiyatından başka Fransız ve İtalyan edebiyatlarını da öğrenmiştir. 1903 yılında Sultan Abdülhamid kendisine "Şefkat Madalyası" vermiş, 1900 yılında da İran Şahı Mużaffer ed-Dîn kendisine "Kevkebu'ş-şark" (Doğunun Yıldızı) lakabını vermiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Hanîfe el-Ḥatîb, s. 96-97; 'Îsâ Fettûh, *Edîbât 'Arabiyyât: Siyer ve Dirâsât*, Şam 1994, s. 23-24; Muḥammed et-Tuncî, *Mu'cemu a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 2001, s. 28; Emîlî Fâris İbrâhîm, *el-Hareketu'n-nisâ' iyyetu'l-Lubnâniyye*, Beyrut tsz., s. 107-108.

beş olarak" yer almaktadır. *Enîsu'l-celîs* dergisi, Kâsım Emîn'in *Tahrîru'l-mer'e* (1899) adlı kitabı yayınlandığında kendisine destek olmuştur. Dergi, on yıl boyunca (1898-1908) yayın hayatını sürdürmüştür.¹⁴

1899 yılında ayda iki defa çıkarılan edebî dergi *el-Âile*, Lübnanlı Yahudi Esther Moyal Azhari tarafından neşredilmiş ve 1904 yılında aynı isimle bu dergi gazeteye dönüştürülmüştür.¹⁵

Yine gazeteciliğin ve kadın hareketinin en önemli öncülerinden birisi olan Lebîbe Hâşim (1882-1952), Arap kadınının problemlerini ve vatanının durumlarını gazete sayfalarında dile getirmiştir.¹⁶ Tam adı Lebîbe bint Nâşîf Mâdî, eşinin adı da 'Abduh Hâşim'dir. Lübnan'dan ailesiyle birlikte Mısır'a göç etmiş ve orada İbrâhîm el-Yâzîcî'nin öğrencisi olmuştur.¹⁷ 1896'da *es-Sureyyâ*,¹⁸ *Enîsu'l-celîs* gibi dergilerde yazılar yazmış; kadının özgürleşmesi ve yükselmesi için çalışacak bir kadın derneğinin kurulması için de ilk isteklilerden birisi olmuştur. Lebîbe Hâşim'in 15 Ekim 1906 yılında Kahire'de yayınlamaya başladığı *Fetâtu's-şarq* adlı dergisi,¹⁹ -kendisinin ilim, edebiyat, tarih, toplum, eğitim, ahlâk, sanat, spor gibi alanlarda yazılar yazmasının etkisiyle- ilmî, edebî ve tarihî özellikle de Doğu'da neşredilen gerçek kadın dergisi olmasını sağlamıştır. Edebî çalışmalarını sadece Mısır'da yapmamış, Lübnan'da kaldığı esnada okullarda verdiği dersleri daha sonra *Fetâtu's-şarq* dergisinde yayınlamıştır. 1921'de gittiği Şili Cumhuriyeti Santiago şehrinde *eş-Şarq ve'l-Ğarb* dergisini kuran (1923) Lebîbe Hâşim, bir yıl sonra Mısır'a döndüğünde *Fetâtu's-şarq* dergisini yeniden çıkarmaya başlamıştır.²⁰

Lebîbe Hâşim, *Fetâtu's-şarq* adlı dergisini çıkarmadaki hedeflerini şu dört maddeyle açıklamıştır:

¹⁴ Enver el-Cundî, s. 37-39.

¹⁵ Muştafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alongyWEB2007/cultures/journale.htm>.

¹⁶ Kerîme Hasan, Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://today.almasryalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=13068>.

¹⁷ Mu'essesetu'r-Risâle, *Terâcimu 'a'lâmi'n-nisâ'*, (ed. Rıdvân Da'bûl), Beyrut 1998, s. 396-397.

¹⁸ Hâşim, 1896'da Kahire'de çıkan *es-Sureyyâ* dergisine Lebîbe Mâdî imzasıyla makale yazmıştır. Enver el-Cundî, s. 44-45.

¹⁹ Kerîme Hasan, Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://today.almasryalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=13068>.

²⁰ Hanîfe el-Hafîb, s. 100-101.

1. Kadını, edebî, ilmî ve sosyal yönden geliştirme, eş ve anne gibi evdeki konumuna destek olma.
2. Kadının ilk yerinin ev olduğunu dikkate alarak, ev idaresini ve işlerini yerine getirmesinde yardımcı olmak.
3. Kadının faydalı bir üye olarak toplumda yer alması.
4. Kadın okullarının ve öğrenen değil de seçkin kadın sayısının artmasını istemek.

Fetâtu's-şarık dergisinde, Halîl Muţrân, Selîm 'Abdulahad, Kıstâkî Humuşî, Necîb Hevâvînî ve Zeynep Fevvâz gibi şöhretler²¹ yazılar yazmışlardır. Lebîbe Hâşim, 1937 yılına kadar yazı yazmaya ve 1939 yılına kadar²² da *Fetâtu's-şarık* dergisini (otuz dört yıl) çıkarmaya çalışmıştır.²³

İlk sendikalı kadın gazeteci, ilk siyasetçi kadın yazar, siyasî bir gazetesinin ilk kadın yazı işleri müdüresi,²⁴ aynı zamanda feminist,²⁵ Arapça'nın yanında Fransızca ve İtalyanca bilen Mısırlı kadın Munîra Şâbit (1902-1967), Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra makalelerini *el-Ehrâm* gazetesinde "Havâtîr şâira" (Asi düşünceler) başlığıyla yayınlamış ve ismini M. S. olarak kısaltmış, daha sonra "en-Nisâ' ve's-siyâse" (Kadınlar ve siyaset) başlığını kullanarak 1924 yılında açık ismiyle ilk makalesini yazmıştır. 1925 yılında Arapça ve Fransızca *el-Emel* dergisini çıkaran Şâbit, ilk sayısında "Emelî fi'l-hayât" (Hayattaki beklentim) başlığıyla bir makale yazmıştır.²⁶ Aynı yıl umut manasına gelen *L'Espoir* gazetesini çıkarmıştır.²⁷ 1927 yılında evliliği sebebiyle *el-Emel*'e kısa bir ara vermek zorunda kalmış, kısa

²¹ el-Haţîb; Verde el-Yâzicî, Corcî Bâz, 'Affe Kerem, Şiblî Şumeyyil ve Muştafâ Şadık er-Râfî'î gibi isimlerin dergide yer aldığını söylemektedir. Hanîfe el-Haţîb, s. 99.

²² el-Haţîb, derginin 1935 yılına kadar yayın hayatını sürdürdüğünü söylemektedir. Hanîfe el-Haţîb, s. 101.

²³ Enver el-Cundî, s. 41-45.

²⁴ Kerîme Hasan, Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://today.almasyalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=13068>.

²⁵ Yûsuf Es'ad Dâğir, *Meşâdiru'd-dirâseti'l-edebîyye*, I-IV, Beyrut 1972-1983, IV, 678.

²⁶ Enver el-Cundî, s. 63; Joseph Zeydân, *Meşâdiru'l-edebî'n-nisâ'îyyi'l-âlemi'l-Arabîyyi'l-hadîs (1800-1996)*, Beyrut 1999, s. 164.

²⁷ Yûsuf Es'ad Dâğir, IV, 678.

süren evliliğinden sonra *el-Ehrâm'*a dönmüş ve aylık olarak *el-Emel'*i ömrünün sonundan kısa bir süre öncesine kadar çıkarmaya devam etmiştir.²⁸

Mısırlı bir kadın tarafından çıkarılan ilk kadın dergisi ise, 1907'de Cemîle Hâfiz'in neşrettiği *er-Reyhâne* isimli dergidir. Aylık olarak yayınlanan bu dergi, 1908'de gazeteye dönüştürülmüş, bir süre sonra da malî sebeplerden dolayı yayın hayatını noktalamıştır. Ancak Mısırlı kadınlar bundan sonra da gazete ve dergi çıkarmayı sürdürmüşlerdir: Fâtıma Ni'met Râşid'in 1908'de neşrettiği ve *Cem'iyyetu terkiyeti'l-mer'e* isimli ilk kadın derneğinin kurulması için çağrılarda bulunan *Terkiyeti'l-mer'e* adlı dergi ile 1908'den 1925 yılına kadar yayın hayatını sürdüren ve Melike Sa'd tarafından çıkarılan aylık *el-Cinsu'l-laîf* gibi dergileri sayabiliriz.

Mısırlı kadınların sanat dünyalarını zenginleştirmek ve el becerilerini geliştirmek için yayınlanan dergiler de bulunmaktadır. Kadınlara el işi öğretilmesi ile ilgili ilk dergi *el-A'mâlu'l-yedeviyye li's-seyyidât* adıyla 1908 yılında Kahire'de yayınlanmıştır. 1930 yılında Tufide 'Allâm'ın neşrettiği *Cem'iyyetu's-şâbbâti'l-Mısrıyyât* adlı derneğin faaliyetlerini anlatan *Um-mehâtu'l-mustakbel* dergisi meslekî dergiler kategorisinde zikredebiliriz. Munîrfâ Şâdık'ın kızların eğitimi, aynı zamanda moda, spor, ev idaresiyle ilgili konulara değinen *et-Tâlîbe* dergisi (1938), yayın hayatı dört yıl kadar kısa süren, kadınlara güzellik sanatını öğreten Fâtıma Râşid'in çıkardığı *Şîk* dergisi (1941) gibi kadınlara el işi, ev idaresi yanında onları sosyal işlere de yönlendiren dergiler yayınlanmıştır.²⁹

1910 yılında, kadına dinî haklarının iade edilmesini isteyerek kadının eğitimine şiddetle karşı çıkan Suleymân Aḥmed Mehrân tarafından haftada iki defa yayınlanan *el-'Afâf* adlı dergi 13 yıl süresince yayınlanmıştır. Yayınlandığı esnada Mısır'daki kadın hareketinin âdeta bir bülteni gibi işlev yürüten Hudâ Şa'râvî'nin Belsem 'Abdumelik'le ortaklaşa çıkardığı *el-Mer'etu'l-Mısrıyye* dergisi (1920), pek çok kadın yazarı bünyesine alarak yazılarına yer vermiştir. Hudâ Şa'râvî'nin 1937'den 1940 yılına kadar çıkardığı resimli, ayda iki defa yayınlanan *el-Mısrıyye* adlı bir başka dergisi de kadının özgürleşmesini destekleyen görüşlere yer vermiştir. Kadın yayıncılığında önemli bir yeri olan bir başka kadın da Nebeviyye Mûsâ, 1923

²⁸ Randâ Ebu'd-Deheb, "Munîra Sâbit: 'Amîdetu'n-nisâ'i'r-râ'idât", Erişim tarihi: 01.11.2011, <http://nwrcegypt.org/?p=508>.

²⁹ Muştafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journaled.htm>.

yılında *Terkiyetu'l-fetâti* dergisini çıkarmış, dergisinde kadın işlerini araştıran yazılara yer vermiş ve dergiyle aynı adı taşıyan derneğin faaliyetlerini neşretmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar düzenli olarak yayınladığı bu dergiden sonra Nebeviyye Mûsâ, haftalık siyasî bir dergi olan *el-Fetâtu* dergisini (1937) çıkarmıştır. 1943 yılına kadar yayınlanan bu dergi, karikatür sanatıyla ilgili ilk periyodik kadın dergisi unvanına da sahiptir.

Mısır'da İslamî kadın dergileri de yayınlanmıştır. Bunlardan en önemlisi 1921 yılında Lebîbe Aḥmed tarafından yayınlanan edebî, kültürel ve sosyal bir dergi olan *en-Nahḍatu'n-nisâ'iyye*'dir. Bu dergi İslamî görüşe sahip 'Âişe 'Abdurrahmân gibi pek çok kadın yazarın yazılarına yer vermiştir.³⁰

Lebîbe Aḥmed, *en-Nahḍatu'n-nisâ'iyye* adlı dergisinin ilk sayısına şu hikmetli beytiyle başlamıştır (Remel):

لَا يَمُوتُ الشَّعْبُ مَا دَامَتْ لُحَاهُ   فَوُؤَةُ الْجِنْسِ نَيْنُ تَسْعَى لِلاَّ عَمَلٌ

"Bir halk, her iki cinsin (kadın ve erkek) say ü gayreti devam ettiği sürece ölmez."

1921-1939 yılları arasında on sekiz yıl kadar çıkarılan *en-Nahḍatu'n-nisâ'iyye* dergisinin ilk sayısında Lebîbe Aḥmed, kadın ve erkeğin milletin yükselmesinde ve kemâl noktasına ulaşmasında güçlü iki faktör olduklarını söyler.³¹ Ayrıca bu kategoride 1990 yılında yayınlanan *Hâcer*³²; Zeynep el-Gazâlî tarafından haftalık olarak yayınlanan dinî, siyasî içerikli *es-Seyyidâtu'l-Muslimât* (1951) adlı dergileri sayabiliriz.³³

Zeynep Abdulhamîd'in İskenderiye'de yayınladığı günlük kadın gazetesi *el-Cihâd* (1924), ilk kadın gazetesi kabul edilmektedir. Ancak kısa sürede yayın hayatını kapatmıştır. 1955'te yayınlanan *Ḥavvâ'u'l-cedîde*, daha sonra sadece *Ḥavvâ'* ismiyle uzun seneler yayın hayatını sürdürmüş ve sürdürmektedir de. Günlük haberlerden bahseden *Hiye* (1964), Mısır'da ve Arap dünyasında yüksek kadın yayınlarından sayılan *el-*

³⁰ Muştafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.

³¹ Enver el-Cundî, s. 57-58.

³² Muştafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.

³³ İsmâ'il İbrâhîm, *es-Şihâfetu'n-nisâ'iyye fi'l-vaṭani'l-'Arabî*, Kahire 1996, s. 29.

Ehrâm'ın neşrettiği *Nişfu'd-Dunyâ* (1990), sayıları on binlere ulaşan, Emânî Ebu'l-Fađl tarafından çıkarılan ve kadın problemleriyle ilgili yazılar yayınlanan haftalık araştırma dergisi *el-Mer'e ve'l-ħadâra* gibi Mısır'da çıkarılan en önemli kadın yayınlarından bazılarıdır.³⁴

Sudan'da gazeteciliğin tarihini belirlemede araştırmacılar farklı görüşler belirtmişlerdir. Bazıları, 1899 yılında ilk sayısı yayınlanan *el-Câzite* isimli gazeteyi; bazıları da ilk sayısı 1903 yılında Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere Mısır'daki *el-Muħaṭṭam* gazetesi sahiplerince haftada iki defa yayınlanan *Şahîfetu's-Sûdân* (Sudan Gazetesi) olduğunu ileri sürerek Sudan gazetecilik tarihini belirlemeye çalışmışlardır. Sudan'da çıkarılan ilk kadın dergisi *Bintu'l-vâdî*'dir. 1946 yılında Ermeni asıllı Sudanlı Tekvî Sarkisyan tarafından aylık, edebî ve sosyal olarak çıkarılan bu kadın dergisi, Sudanlı kadınların problemlerini gündeme taşımada ve kadın yazarların gazetelere yazı göndermelerini sağlamada Sudanlı kadın için âdeta bir okul olmuştur. Bu kadın dergisinde, kadınlar tarafından yazılan bazı makale ve haberlerin yayınlanması dışında erkek yazarlar tarafından ele alınan yazılar yayınlanmıştır. Dergi, yaklaşık iki yıl kadar neşredildikten sonra maddî sebeplerden dolayı kapanmak zorunda kalmıştır.³⁵

Sadece kadınların yazılar yazdığı ilk kadın dergisi de 1955 yılında Fâṭıma Aħmed İbrâhîm tarafından çıkarılan *Şavtu'l-mer'e* adlı dergidir. Dergi, millî duyguları ateşlemede ve kadınları bilinçlendirmede öncü rol oynamıştır. Aylık olarak çıkarılan bu dergi, Sudanlı kadınların siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel problemlerini ifade etmede önemli bir rol üstlenerek, 1969 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

1956 yılında Hâce Kâşif Bedrî tarafından *el-Kâfile* ve Su'âd el-Fâtih el-Bedevî tarafından *el-Menâr* adında iki kadın dergisi neşredilmiştir. Siyasî ve kültürel problemler çerçevesinde kadın problemini ele alan *el-Kâfile* dergisi, yayınlanmasından bir yıl sonra kapanmıştır. Aylık yayınlanan *el-Menâr* dergisi bir yılın sonunda yayın hayatını noktalamışsa da sekiz yıl sonra Süreyyâ İmbâbî tarafından tekrar çıkarılmaya başlanmış ve 1983 yılına kadar yayını devam etmiştir.

³⁴ Muşafâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alongyWEB2007/cultures/journale.htm>.

³⁵ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 39.

Bunların dışında Sudan'da yayın hayatı çok kısa süren kadın dergileri de yayınlanmıştır. 1969-1970 yılları arasında kadının yer almadığı bir heyetçe çıkarılan *Ḥavvâ'u'l-cedîde*; 1983-1984 yılları arasında yayınlanan *Nisâ'u's-Sûdân* dergisi; 1984 yılında yayınlanmaya başlayan *el-Aḥfâd* dergisi ve 1990 yılında yayınlanan aile ve toplum dergisi olan *'İzze*, sayabileceğimiz diğer kadın dergileridir.³⁶

Lübnan'da kadın dergilerinin başlangıç tarihiyle ilgili olarak tarihçiler farklı tarihler vermektedirler. Bazı tarihçiler, Lübnanlı olup çeşitli Arap ülkelerinde çıkarılan kadın dergilerinin dikkate alınmasını istemektedirler. Dolayısıyla Lübnanlı Hind Nevfel'in 1892'de Mısır'da çıkarttığı *el-Fetâtu* dergisinin, Arap dünyasında çıkarılan en eski dergi kabul edildiğinden, başlangıç tarihi olarak bu tarihi vermektedirler.³⁷ Bazıları da çeşitli Arap ülkelerinde her ne kadar Lübnanlılar tarafından kadın dergileri çıkartılmış olsa da, bu durumun çıkarıldıkları ülkenin şartları ve insanları dikkate alındığını söyleyerek önceki görüşe karşı çıkmaktadırlar. Lübnan'da ilk kadın dergisi ise, 1909 yılında çıkarılmıştır. Aylık, edebî, ahlâkî ve toplumsal olarak Corcî Nikola Bâz tarafından çıkarılan *el-Ḥasnâ'* dergisi, yayın hayatını üç yıl kadar devam ettirdikten sonra 1912 yılında kapanmıştır.³⁸

Lübnan'da ve Mehcer'de Arap kadınının uyanışı için çalışan gazeteci ve romancı 'Afife Kerem (1883-1924?)³⁹'in babası, uzun yıllar Osmanlı ordusunda doktorluk yapan Yûsuf Mîḥâyil Kerem ve annesi Viromena Ḥabîb Stephan'dır.⁴⁰ 1911 yılında *el-Mer'etu's-Sûriyye*, 1912'de *Murşidu'l-atfâl* dergilerini çıkarmış, 1897 yılında gittiği Amerika'da *el-Hudâ* gazetesine (1899) ve sahibi Salloum Moukarzel olan *el-Âlemu'l-cedîd* dergisine yazılar yazmıştır. 1912 yılında *el-Âlemu'l-cedîd* dergisinin idaresini ve edi-

³⁶ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 40-44.

³⁷ 'İsâ Fettûḥ, Hind Nevfel'in de aralarında bulunduğu pek çok seçkin yazarın Lübnan'dan Mısır'a göç ettiğini söyler. Bu yazar grubunun içinde Hind Nevfel'den başka, Meryem Muzhir, Esther Moyal, Enise 'Aṭallâh, Rûz 'Anṭûn Ḥaddâd, Lebîbe Hâşim ve Melike Sa'd gibi kadın yazarlar vardır. 'İsâ Fettûḥ, s. 47.

³⁸ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 51.

³⁹ 'Afife Kerem, başka bir kaynağa göre, 1925 yılında ölmüştür. Emîlî Fâris İbrâhîm, s. 110.

⁴⁰ Yûsuf Es'ad Dâğir, II, 638.

törlüğünü üstlenmiş ve ismini de *el-‘Âlemu’l-cedîdu’n-nisâ’î* olarak değiştirmiştir. Amerika’da ilk Arap kadın dergisi olma özelliğini taşıyan bu dergi,⁴¹ Birinci Dünya Savaşı’nın çıktığı yıl olan 1914 yılında ekonomik sebeplerden dolayı kapanmak zorunda kalmıştır.⁴²

1914 yılında edebî, ilmî ve romanla ilgili makalelerin yer aldığı *Fetâtu Lubnân* aylık dergisini çıkaran ilk Arap siyasî gazeteci kadın olarak kabul edilen Selmâ Ebû Râşid (1887-1919), Birinci Dünya Savaşı’nın başlarına kadar bu dergiyi çıkarmaya devam etmiş, sekiz ayda sekiz sayı çıkarmıştır. Savaş yıllarında kaldığı Mısır’dan Lübnan’a geri döndüğünde *en-Naşîr* gazetesinde “Beyne’l-kuṭrayni’ş-şakîkayn” başlığıyla, yolculuklarını ve yaptığı konuşmaları anlatan bir dizi makaleleri yayınlanmıştır.⁴³

18 yaşında edebî hayatına başlayan ve makalelerini “Selvâ Mu’âvin” takma adıyla *el-Bayrak* gazetesinde yayınlayan Lübnanlı Selmâ eş-Şâ’îğ (1889-1953), 1910 yılından sonra gerçek adıyla tanınır olmuştur. 1929 yılında Brezilya’ya göç eden eş-Şâ’îğ,⁴⁴ orada *el-‘Uşbetu’l-Endelusiyye* (Endülüs Birliği) adlı birliğe dâhil olmuş ve Brezilya Arap gazetelerine yazılar yazmıştır.⁴⁵

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Lübnanlı bir Hristiyan olan Mary Winnie (1895-1975), ekonomik şartlardan dolayı kız kardeşi Aleksandra’nın el yazısı yardımıyla çıkarmak zorunda kaldığı *Munîrfâ* dergisi aynı zamanda el yazısıyla çıkartılan ilk Arap kadın dergisi olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁶ Evlendikten sonra eşiyle birlikte Şili’ye giden Mary, orada kaldığı sürede pek çok makalesinin neşredildiği *en-Nedvetu’l-edebiyye* adında bir dergi çıkarmış; bundan başka Şili tarihini anlatan bir de eser kaleme almıştır.⁴⁷

Lübnan’da kadın hareketi uyanışının en önemli kişilerinden sayılan yazar ve gazeteci Ḥabbûbe Ḥaddâd (1897-1957), gazete ve dergilere yazdığı yazılar dışında uzun yıllar çocuklara yönelik radyo programlarında da çalışmıştır. *el-Ḥakîm* ve *eş-Şa’b* gibi bazı gazetelere yazılar yazan

⁴¹ Ḥanîfe el-Ḥaṭîb, s. 101.

⁴² İsmâ’îl İbrâhîm, s. 52.

⁴³ Ḥanîfe el-Ḥaṭîb, s. 102-103.

⁴⁴ Ḥanîfe el-Ḥaṭîb, s. 86-88.

⁴⁵ Enver el-Cundî, s. 105.

⁴⁶ İsmâ’îl İbrâhîm, s. 52.

⁴⁷ Muḥammed et-Tuncî, s. 162.

Ḥabbûbe Ḥaddâd, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gittiği Paris'te aylık kadın dergisi olarak *el-Ḥayâtu'l-cedîde* (1920)'yi çıkarmış, Lübnan'a döndükten sonra, 1920-26 yılları arasında bu dergiyi yayınlamayı sürdürmüştür.⁴⁸ 1914 yılında akrabalarından olan Berekât Ḥaddâd'la evlenen Ḥabbûbe Ḥaddâd, 1920 yılında boşanmıştır. Yaptığı radyo programlarında çocuklara yönelik hikâyeler anlatmış ve hikâye alanında koleksiyon oluşturmuştur. Gittiği Amerika'da Cibrân Ḥalîl Cibrân'la da tanışma fırsatı bulmuştur. 1920-30 yılları arasında kendisine ait edebiyat salonunda, pek çok yazar ve siyasetçiyi ağırlamıştır: Emîn Taḳiyyuddîn, Râmiz Serkîs, Es'ad 'Aql, Sa'îd Fâḍîl 'Aql, Corcî Bâz, Emîn er-Reyhânî, Şubhî Bek Berekât, Dâvûd Berekât, Aḥmed Şevkî, Selmâ eş-Şâ'ig, Neclâ' Ebu'l-Lem',⁴⁹ Mary Winnie ve Cûlyâ Tu'ma Dimaşkiyye vb.⁵⁰

Sosyalist yazar Feraḥ Anṭûn'un kızkardeşi, Lübnanlı sosyalist yazar ve romancı Nikola Ḥaddâd'ın eşi olan Lübnanlı Rûz 'Anṭûn Ḥaddâd (1882-1955), genellikle Arap dünyasında özellikle de Mısır'da kadın hareketi alanında gayret gösterenlerden birisidir. Yazar ve gazeteci olan Rûz 'Anṭûn Ḥaddâd, Mısır'a göç etmiş ve İskenderiye'de 1903'ten itibaren üç yıl kadar *es-Seyyidât ve'l-benât* adlı dergisini çıkarmıştır. İskenderiye'de Amerikan okulunda üç yıl kadar öğretmenlik de yapan Rûz, kardeşi Feraḥ 'Anṭûn'un *el-Câmi'a* adlı dergisinin çıkarılmasında, yazıları ve görüşleriyle yardımcı olmuştur.⁵¹

Neclâ' Ebu'l-Lem' tarafından Beyrut'ta neşredilen *el-Fecr* dergisi (1919), bazı Suriye ve Mısır Arap dergileri gibi yaz süresi haricinde aylık olarak yayınlanmıştır. 1921 yılında Kanada'ya göç eden Neclâ' Ebu'l-Lem', dergisini orada 1923 yılına kadar çıkarmaya devam etmiştir.

Yine 1919 yılında çıkarılan bir başka kadın dergisi de *el-Ḥıdr*'dir. Aylık, edebî, ilmî ve sıhî bir dergi olan *el-Ḥıdr*, Lübnanlı bir Müslüman olan

⁴⁸ Başka bir kaynağa göre, Ḥabbûbe Ḥaddâd'ın 1920 yılında Paris'te çıkarmaya başladığı *el-Ḥayâtu'l-cedîde* adlı kadın dergisini, gittiği Amerika'dan Beyrut'a döndükten sonra bu dergiyi 1921'den 1929 yılına kadar çıkarmayı sürdürmüştür. Emîlî Fâris İbrâhîm, s. 113.

⁴⁹ Belağatlı konuşmalarından dolayı kendisine “Arûsetu'l-menâbir” (Kürsülerin Geline) ismi verilmiştir. Emîlî Fâris İbrâhîm, s. 116.

⁵⁰ Yûsuf Es'ad Dâğir, III, 295-296.

⁵¹ Yûsuf Es'ad Dâğir, III, 297.

'Afife Şa'b (1900-1979) tarafından çıkarılmış ve on yıl kadar sayıları çıkmaya devam etmiştir.⁵²

Lübnan'da en parlak gazetecilerden sayılan Cûlyâ Tu'ma Dimaşkiyye (1880?-1954)⁵³ 1917 yılında kadın ve kadının toplumdaki durumlarını ele aldığı *Câmi'atu's-seyyidât*'ı,⁵⁴ 1921 yılında da aile hayatını güzelleştirmek ve Arap kadınına edebî ve ilmî yönden geliştirmek gayesiyle *el-Mer'etu'l-cedîde*'yi yayınlamıştır.⁵⁵ Dergideki makalesinde, "Ülkemin Kadınlarına"⁵⁶ diyerek daha ilk sayıda derginin amacının, bağımsız eğitim ruhunu yaymak, aile hayatını güzelleştirmek ve Suriyeli kadını ilmî ve edebî yönden yükseltmek olduğunu göstermiştir. Dergide, er-Raşâfî, ez-Zehâvî, İlyâs Ebû Şebeke, Hâlim Demmûs, Hâlîl Mu'rân, Bedevî el-Cebel ve Aḥmed Muḥarrem gibi şahsiyetler yazılar yazmışlardır. Bunlardan başka o, 'Afife Kerem, Mey Ziyâde, Hânîne Hûrî Bunyâmîn, Emîne Hûrî gibi pek çok yazarın, dergisinde yazı yazmasını da istemiştir. Filistin, Lübnan, Mısır ülkeleri arasında gidip gelen Cûlyâ Tu'ma Dimaşkiyye, *Lubnân*, *el-Ḥasnâ*, *el-Fetâtu*, *el-Fecr* ve *Şavtu'l-mer'e* dergilerinde yazılar yazmıştır. Dergilerinde, kadının görevleri, toplantıları, yeni kitaplar, güzel sanatlar, sağlık, aile, erkek ve kadın çalışanların değerlendirilmesi gibi çeşitli konular yer almıştır. 1947'de Lübnan Cumhuriyet Madalyasını da alan Cûlyâ,⁵⁷ 1925 yılında önce *el-Mer'etu'l-cedîde* adlı dergide bir bölüm, sonra da ayrı bir dergi olarak *Semîru'ş-şîğâr*'ı,⁵⁸ 1933'te de *en-Nedîm* adlı gazeteyi çıkarmıştır.⁵⁹

Lübnan'da çıkarılan kadın dergilerine baktığımızda iki tanesinin Ermenice çıkarıldığını görmekteyiz. İlki, 1933 yılında Seyrân Sîzâ tarafından ve Ermenice olarak çıkarılan *el-Fetâtu'l-Ermeniyye*; ikincisi de 1955 yılında

⁵² İsmâ'îl İbrâhîm, s. 52-53; Yûsuf Es'ad Dâğir, (Giriş), II, 40; et-Tuncî, derginin sayılarının yayımlandığı yıl süresinin sekiz yıl olduğunu söylemektedir. Ayrıca 'Afife 1958 yılında Lübnan hükümetinden madalya da almıştır. Muḥammed et-Tuncî, s. 127.

⁵³ 'Îsâ Fettûh, Cûlyâ'nın 1883 yılında doğmuş olduğunu söylemektedir. 'Îsâ Fettûh, s. 47; ayrıca bkz. Emîlî Fâris İbrâhîm, s. 109.

⁵⁴ Muḥammed et-Tuncî, s. 69.

⁵⁵ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 53.

⁵⁶ Başka bir kaynakta da "Ülkem'in Kızına" olarak yazılmıştır. Emîlî Fâris İbrâhîm, s. 109.

⁵⁷ Enver el-Cundî, s. 53-56.

⁵⁸ et-Tuncî, derginin ismini, çocuğunun ismine binaen *Nedîmu'ş-şîğâr* olarak vermektedir. Muḥammed et-Tuncî, s. 69; Emîlî Fâris İbrâhîm, s. 110.

⁵⁹ 'Îsâ Fettûh, s. 47-48.

*el-Cem'iyetu'l-hayriyyetu'l-Ermeniyetu'l-âmm*e derneği tarafından ve Ermenice olarak çıkarılan *Herîzûn* adlı dergidir.

1945-1964 yılları arasında *Lübnan Kadımlar Birliği*'nce *Şavtu'l-mer'e*; 1948'de Cânî İbrâhîm'in çıkardığı *el-Mer'e ve'l-fenn*; 1960-63 yılları arasında Arapça, Fransızca ve İngilizce olarak Hasan Zekeriyâ el-Lâzî tarafından çıkarılan *Hiye*; 1961 yılından itibaren değişik kişiler ve kurumlarca çıkarılan *el-Hasnâ*'; 1964-69 yıllarında Firdevs el-Me'mûn tarafından çıkarılan *el-Firdevs*; 1964-66 yılları arasında haftalık yayınlanan *Şehrazâd*; 1968-74 yıllarında Maḥmûd en-Nâtûr tarafından yayınlanan *el-Beytu's-sâ'id*; 1972-75 yıllarında Muḥammed Raslân'ın yayınladığı *Yâsemîn*; yine 1972'de Enderiyye Ra'ûf Tarabiyye tarafından çıkarılan *eş-Şarkıyye*; 1974'te Murâd Fîlîb el-Ḥûrî'nin Arapça, Fransızca ve İngilizce olarak yayınladığı moda ile ilgili *Mûd*; 1979'da Sâmi Maḫşid'in yayınladığı *Mişvâr*; 1980'de Na'im Be'aynû'nun yayınladığı *el-Ferâşe*; 1986'dan günümüze kadar çeşitli kişi ve kurumlar tarafından yayınlanan *Zîne*; yine 1986 yılında yayınlanan *Cemâluk* ve *Nûr*; son olarak 1991'de yayınlanan *Vefâ*', yukarıda isimlerini söylediklerimizin dışındaki Lübnan'da aylık veya haftalık olarak yayınlanmış kadın ve aile dergilerinden bazılarıdır.⁶⁰

Suriye'de ise kadın gazeteciliğinin başlangıcı, 1865 yılında ilk Suriye resmî gazetesi olan *Sûriyye* gazetesinin yayınlanmasından 45 yıl sonra ortaya çıkmış olsa da bu tarihten önce de yani 1800 yılından itibaren Suriye gazetelerinin pek çoğunda kadın yazarlar, özgürlük, kadın, aile ve toplumsal konularda yazılar yazmışlar, edebî makaleler kaleme almışlardır. Örneğin: 1870 yılında Suriyeli yazar ve şair Mariyânâ el-Merrâş'ın, "Şâm-metu'l-Cinân" başlığıyla *el-Cinân* dergisinde ilk makalesi yayınlanmıştır. Verde et-Turk, Verde el-Yâziçî, Mârî 'Acmî, Mârî Şakrâ ve Hind Sâlim gibi gazeteci ve yazarlar, Suriye gazetelerinde yazılar yazarak Mariyânâ el-Merrâş'ı takip etmiştir. Suriye'nin ilk kadın dergisi, 1910 yılında, Mârî 'Abduh Acmî (1888-1965) tarafından aylık, ilmî, edebî, sağlık ve nüktedan olarak yayınlanan *el-'Arûs*'tur.⁶¹ Ağırlıklı olarak edebî yazılara yer verilen bu dergide, kadınlara yönelik kişisel gelişim ile ev ve çocuk bakımıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda Batı dillerinden tercüme edilmiş

⁶⁰ İsmâ'il İbrâhîm, s. 54-66.

⁶¹ İsmâ'il İbrâhîm, s. 69; Mârî 'Acmî, *el-'Arûs* 'tan önce daha 13 yaşındayken *el-Meḥabbe* gazetesinde kendi adıyla ilk makalesini yayınlamıştır. 'Îsâ Fettûh, (1. dipnot), s. 138.

makale, öykü ve romanlar ile Batılı kadınlar hakkında bilgiler içeren yazılara da yer verilmiştir.⁶² Ancak Mârî 'Abduh 'Acmî bu derginin yayınlanmasına, 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ara vermek zorunda kalmış ve 1918'den 1925 yılına kadar tekrar dergiyi çıkarmaya devam etmiştir.⁶³

Suriye'de ilk edebiyat kadın derneği olan *er-Râbiṭatu'l-edebiyye*, Mârî 'Acmî'nin büyük çabalarıyla kurulduğunu söylemek istiyoruz. Bu derneğin üyeleri arasında: Şair Hâlîl Merdum Bek, 'Abdullâh en-Neccâr, Muhammed eş-Şerîkî, Faḥrî el-Bârûdî ve Selîm el-Cundî gibi isimler vardır.⁶⁴

Suriye'de yayınlanmış kadın dergilerinden sadece 1968 yılında yayınlanmaya başlayan *el-Mer'etu'l-'Arabiyye* dışında günümüze kadar gelebilmiş kadın dergisi bulunmamaktadır. Uzun ömürlü olmayan Suriye'de yayınlanmış kadın dergilerinden bazıları şunlardır: *el-'Arûs* dergisinin yayınlanmasından on yıl sonra,⁶⁵ Suriye ve Lübnan'da kadın uyanışının öncülerinden, Muhammed Cemîl Bayham'ın eşi, gazeteci ve edibe⁶⁶ Nâzik el-'Âbid Bayham (1887 veya 1899-1959), 1914 yılında kurduğu Şam'daki ilk Arap kadın derneği *Nûru'l-Feyḥâ* (1918) ile aynı adı taşıyan kadın dergisini çıkarmıştır (1920).⁶⁷ 1935 yılında Mârî İbrâhîm'in, 'Abdusselâm Şâlih'le ortaklaşa *er-Rabî'* dergisini neşretmiştir. 1928 yılında aylık olarak

⁶² Ömer İshakoğlu, "19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevâz", *Şarkiyat Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 21, (2012), s. 47, Erişim tarihi: 20.12.2012, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/edebiyatsarkiyat/issue/view/1521>.

⁶³ Mârî Acmî'nin yazılarından örnekler için bkz. Enver el-Cundî, s. 49-51.

⁶⁴ Mervân el-Mısrî ve diğerleri, *el-Kâtibâtu's-Sûriyyât (1892-1987)*, tsz., s. 32.

⁶⁵ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 71.

⁶⁶ Yûsuf Es'ad Dâğir, IV, 475.

⁶⁷ 'Îsâ Fettûh, s. 196; Muhammed et-Tuncî, s. 173; Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)'ndan sonra Arap kadınının uyanışına ve yazı yazmasına çağrılar yapan Suriyeli ilk kadın; Nâzik el-'Âbid'dir. 1918 yılında kadınlar için bir kulüp ve şehit kızları için bir okul yaptırmıştır. O, 1919'da Mrs. Fischer'in yerine resmî olarak yetim yurdunun başkanı olan ilk Suriyeli kadındır da. 1920 yılında, Suriye konferansına sunduğu raporla kadının siyasî ve sosyal hakları ile ilgili talepte bulunan ilk kadın olan el-'Âbid, Suriye'nin işgal edilmesinden sonra, önce Filistin'e sonra da İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. İstanbul'da 1922'de tıp eğitimi için Robert Koleji'ne girmiş; ancak bu eğitimini tamamlayamamıştır. Bkz. Yûsuf Es'ad Dâğir, IV, 475-476.

yayınlanan ilmî, edebî kadın dergisi *Devhâtu'l-mîmâs* yayınlanmıştır. Bundan iki yıl sonra da Nedîme Şâbûnî, *el-Mer'e* dergisini çıkarmıştır (1930). Derginin sloganında kadının, erkeğin doğumundan ölümüne kadar hayatının her anında yardımcı olduğunu şu sözleriyle göstermiştir: “Kadın, bebeğin terbiyecisi; yetişkinin öğretmeni, gencin rehberi, erkeğin de arkadaşıdır”. 1946’da Muhammed Ferîd’in, *Şavtu'l-mer'eti'l-hurr*; 1948’de yayınlanan *Hiye*; 1949’da yayınlanan *ed-Devha*; 1935, 1951 ve 1954 yıllarında lise öğrencilerince neşredilen *Fetâtu'l-meydân*, *Fetâtu'l-urûbe*, *Şavtu'l-fetâti* ve 1962 yılında Hişâm Fir'avn tarafından yayınlanan *Leylâ*, Suriye’de yayınlanıp kısa ömürlü olan kadın dergileridir.⁶⁸

Irak’ta kadın dergileri çıkmazdan evvel kadın problemlerini ele alan yayınlar mevcuttu. 1909 yılı Ağustos’unda Muhammed Emîn Ğâlî tarafından yayınlanmaya başlayan *et-Tehzîb* dergisinde, kadının eğitimi ve haklarının verilmesi ile ilgili yazılar yayınlanmıştır. Ne yazık ki derginin ömrü bir yıl bile sürmeden kapanmıştır (Mart 1910). Irak’ta ilk kadın dergisi çok sonraları 1923 yılında ortaya çıkmıştır. Bûlînâ Hâssûn tarafından neşredilen ve sloganı “Iraklı kadının kalkınması yolunda” olan *Leylâ* adlı aylık kadın dergisinde, ilim, fen, edebiyat, toplum, ev idaresi ve aile gibi konular işlenmiştir. Küçük ebatta 48 sayfadan oluşan bu dergi, maddî sebeplerden dolayı 1925 yılında henüz 20. sayıdayken kapanmak zorunda kalmıştır. *Leylâ* dergisinin kapanmasından on bir yıl sonra 1936’da Hâmdiyye el-A’racî tarafından Irak’ta ikinci kadın dergisi *el-Mer'etu'l-hadîse* yayınlanmıştır. Haftalık olarak yayınlanmış olan bu kadın dergisi, kadının özgürlüğü ve hakları hususlarına dikkat çekmiş, daha sekizinci sayıdayken diğer kadın dergileri gibi kapanmak zorunda kalmıştır. 29 Ağustos 1936’da bir başka kadın dergisi *Fetâtu'l-İrâk* yayınlanmıştır. Hâsibe Râcî’nin neşrettiği bu derginin ömrü, on yıl kadar sürmüştür. *Fetâtu'l-İrâk*’ın yayınlanmasından yaklaşık bir yıl sonra (6 Mayıs 1937), edebiyat ve toplumsal kadın dergisi *Fetâtu'l-'Arab* yayınlanmıştır. Orta boy ve 16 sayfadan oluşan bu dergi, haftada iki kez yayınlanmış; kadın ve aile konularının yanı sıra siyasî konularla da iştilal etmiştir. Irak’ta yabancılar tarafından da kadın dergisi yayınlanmıştır. 1943’te Basra’da Arapça olarak yayınlanan resimli kadın dergisi *Fetâtu'r-râfidîn*, propaganda maksadıyla İngiltere Konsolosluğu tarafından yayınlanmış ve İkinci Dünya Sa-

⁶⁸ İsmâ‘îl İbrâhîm, s. 71-72.

vaşı'ndan sonra kapanmıştır. 1946'ya gelindiğinde iki kadın dergisi yayınlanmıştır. Akdes 'Abdulhamîd tarafından haftalık yayınlanan *er-Rihâb* adlı kadın dergisi, 1953 yılına kadar aralıklarla yayınlanmış, 1954 yılında da tamamen yayın hayatını noktalamıştır. Aynı yıl yayınlanan diğer kadın dergisi de Bağdat'ta *Cem'iyetu himâyeti'l-atfâl* (Çocukları Koruma Derneği) tarafından neşredilen *el-Umm ve't-tıfl*'dir. 1947-1954 yılları arasında sahibesi Durre 'Abdulvehhâb olan *Bintu'r-raşîd*; 1949-1954 arasında sahibesi Asyâ Tevfik Vehbî olan *el-İttihâdu'n-niseviyyu'l-'Irâkî*; 1958-1960'da bu son söylenen derginin adında küçük bir değişiklik yapılarak yayınlanan *el-İttihâdu'n-nisâ'iyyu'l-'Irâkî*; 1954'te Rahme el-Hâcc Tevfik'in neşrettiği *Zeyn*; 1958'de yayınlanan *el-Mer'e* ve 1963'te yayınlanan *Risâletu'l-mer'e*, Irak'ta yayınlanan diğer kadın dergileridir.

Yukarıda söylediğimiz kadın dergilerinden başka Irak'ta kız öğrenciler tarafından da kadın dergileri çıkarılmıştır: Necef'te okul bülteni olarak yayınlanan *el-Kudve* (1958); Bağdat Üniversitesi Kız Fakültesi'nin yayınladığı *Mecelletu'l-edîb* (1967); resimli okul dergisi olarak yayınlanan *eş-Şarkıyye* (1966); kadın, edebiyat ve kültür dergisi olarak yayınlanan *Fetâtu'z-Zehrâ'* (1968) ve son olarak *eş-Tâlîbe* (1970) Irak'ta yayınlanmış okul dergilerinden bazılarıdır.⁶⁹

Ürdün gazeteciliğinin tarihini, Ürdün'ün Maan şehrinde 1920 yılında *el-Hakk ya'lû* adında yayınlanan ülkenin ilk gazetesinin tarihine dayandırmak mümkündür. Ürdün'ün başkenti Amman'da ise ilk gazete, 1923 yılında resmî gazete olarak neşredilen *eş-Şarku'l-'Arabî*'dir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda pek çok gazete ve derginin yayınlandığı görülür. Bazıları şunlardır: *el-Urdunu'l-cedîd* (1950), *Şavtu'l-Halîl* (1950), *el-Vaţan* (1954), *el-Urdun* (1957), *el-Menâr* (1960).

Ürdün'de kadın dergisi, 1950 yılında aylık olarak yayınlanan *Fetâtu'l-ğad*'dir. Kültür, edebiyat ve sosyal kadın dergisi olan *Fetâtu'l-ğad*, Ramallah şehrindeki *el-Fetâtu* derneği tarafından neşredilmiştir. Yayımlandığı yıllarda Ürdün'ün tek kadın dergisi olan *Fetâtu'l-ğad*, 1955 yılına kadar 48 sayı yayın yapmıştır. 1961 yılında kültür, toplum, kadın dergisi olarak *el-Usra* yayınlanmıştır. 1967 yılına kadar yayınlanan bu derginin imtiyaz sahibesi, Hudâ Şalâh'tı. Ürdün'de İngilizce olarak yayınlanan kadın dergisi de bulunmaktaydı. 1977'de İngilizce olarak yayınlanan bu kadın dergisi-

⁶⁹ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 81-85.

nin ismi *Perspective*'di. 1978'de *el-Mecelletu'l-'Arabiyye* adında kadın dergisi; 1980'de ise *el-Beytu'l-'Arabî* isminde haftalık kadın dergisi yayınlanmıştır. Bu arada Ürdün'de günümüze yakın tarihte yayınlanmış kadın dergilerinden 1987'de yayınlanmış *Esmâ'* ve 1988'de yayınlanmış *Ferah* adlı dergileri zikretmek yerinde olur.⁷⁰

Filistin'de gazeteciliğin gelişmesinde Filistinli kadının rolü yadsınmaz. Filistin'de kadın dergisi, halkın çabası ve özgürlük için mücadele etmesiyle birlikte doğmuştur.⁷¹ Kadın dergilerinin yayınlanmasından önce de kadınla ilgili yazılar, gazete ve dergilerde yer almıştır. Örneğin: Eylül 1908'de, sahibi ve editörü Hännâ 'Abdullâh el-'Îsâ olan *Mecelletu'l-'aşma'î* dergisinin ilk sayısında, İs'âf en-Nişâşîbî ve Mennâne eş-Şaydâvî gibi bazı kadın yazarlar yer almışlardır. Dergi, çocuklarını eğitebilmesi, eşine fikir ve görüş olarak müşareket edebilmesi için kadının eğitimini istemiştir. 25 Nisan 1967'de *el-İttihâdu'l-'âmm li'l-mer'eti'l-Filistîniyye* birliği tarafından *Şavtu'l-mer'eti'l-Filistîniyye* adıyla bir bülten yayınlanmıştır. Kahire'deki bir matbaada basılan bu bültenin ilk sayısı, 30x22,5 santimetre dergi ebadında, gazete kâğıdına ve sekiz sayfa olarak basılmıştır. Ne yazık ki bu dergi yayınlandığı yıl, tekrar kapanmak zorunda kalmıştır. 1970'de Ürdün'deki *İttihâdu'l-mer'eti'l-Filistîniyye* adındaki birlik tarafından *el-Filistîniyyetu's-sâ'ira* aylık-kadın dergisi yayınlanmıştır. *el-Filistîniyye* (1988) dergisi, *Şumûdu'l-mer'e* adında kadın dergisi, *el-Mer'e* (1991), *Zeytûnetu belledinâ* (1991), Tevfîk Naşşâr'ın sahibi olduğu haftalık, sosyal, kültürel yerel kadın dergisi *Fetâtu Filistîn* (1971), yine yerel kadın ve aile dergisi *'Abîr* (1986) ve *Belkîs* (1994) dergileri Filistin'deki kadın ve aile ile ilgili yayınlanan dergilerden bazılarıdır.⁷²

Mısır, Lübnan, Suriye ve Irak'tan sonra kadın dergiciliğini tanıyan beşinci Arap devleti Tunus'tur. Tunus'ta, 1936 yılında *Leylâ* adlı dergi yayınlanmıştır. Diğer Mağrib ülkeleri: Libya, kadın dergiciliğini 1960'larda; Cezayir ve Fas, 1970'lerde; Moritanya ise, 1980'lerde tanımıştır. Mağrib ülkelerindeki, özellikle de Fas, Tunus ve Cezayir'deki kadın ve aile dergileri Fransız yayıncılığının etkisi görülür. Daha doğrusu, bazı kadın dergileri iki dilde, Arapça ve Fransızca olarak yayınlanmıştır.

⁷⁰ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 93-96.

⁷¹ Muştâfâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.

⁷² İsmâ'îl İbrâhîm, s. 97-106.

Yukarıda da söylediğimiz gibi Tunus'ta ilk kadın dergisi, 1936 yılında yayınlanan *Leylâ* adlı dergidir. Arapça yayınlanan bu dergi, *el-İttihâdu'l-İslâmî li nisâ'i Tûnus* ile *İttihâdu nisâ'i Tûnus* adlı iki birlikten bazı kadınlar ile erkekler tarafından neşredilmiştir. 1955'te *el-İttihâdu't-Tûnusî* adlı ajans tarafından kültür-kadın dergisi *el-İlhâm* yayınlanmıştır. Durre Ebû Zeyd, *Fâ'ize* isimli dergisinde (1959), makalelerini "Feryâl" ya da "Kaktüs" takma adlarıyla ve sonra da Durre b. 'Abbâd ve Durre Ebû Zeyd isimleriyle yayınlamıştır. Aylık olarak yayınlanan dergi, 1968'de maddî sebeplerden dolayı kapanmıştır. Uzun soluklu olmayan başka kadın dergileri, *Şavtu'l-mer'e* (1960) ve 1985-1987 yılları arasında yayınlanan *Nisâ'* dir. *Nisâ'* dergisi, seksenli yılların başında yeni kadın hareketinin temsilcisi olan eṭ-Ṭâhir el-Ḥaddâd tarafından yayınlanmıştır. 15 Aralık 1961'den günümüze kadar yayınlanmış uzun soluklu kadın dergisi *el-Mer'e*, *el-İttihâdu'l-kaomiyyu'n-nisâ'iyyu't-Tûnusî* adlı birlik tarafından yayınlandığı gibi, ilk yayınlandığı tarihten itibaren de bu birliğin adeta dili olmuştur.⁷³

Libya'da ilk gazetenin yayınlanma tarihi, Trablus'ta yabancı konsolosluklar tarafından *el-Minkab* gazetesinin yayınlandığı tarih olan 1827 yılına kadar dayanmaktadır. Fransızca yayınlanan bu gazete, az sayıda ve belirli kişilere dağıtılmaktaydı. Ülkenin ilk resmî düzenli gazetesi ise, 1866 yılında Arapça ve Türkçe yayınlanan *Ṭrâblusu'l-ğarb'* dir. İlk yerel siyasî gazete ise, 1897 yılında yayınlanan *et-Teraḳḳî* gazetesidir. 1951 yılında bağımsızlıktan sonra pek çok gazete ve dergi neşredilmiştir.

Libya'da kadın ve aile dergileri, 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1964 yılında aylık olarak yayınlanan *el-Mer'e* dergisi; 1974'te ayda iki kez yayınlanan *el-Beyt* dergisi; aylık olarak ve *el-İttihâdu'l-âmm li'l-cem'iyyâti'n-nisâ'iyye* adlı birlik tarafından yayınlanan *el-İntilâka* dergisi (1982); *en-Nahdatu'n-nisâ'iyye* derneği tarafından 1964'te yayınlanan yıllık kadın dergisi *Risâletu'l-cem'iyye* ve son olarak ilk sayısı 1987 Ağustos'unda Seyyide Lebîbe tarafından yayınlanan *Benâtu Ḥavvâ'* dergileri Libya'da yayınlanmış kadın ve aile dergilerinden bazılarıdır.⁷⁴

el-Cezâ'iriyye dergisi, Cezayir'de yayınlanan ilk kadın dergisidir. 1970 yılında kurulan bu dergi, yeni yayın kanununun çıkarıldığı 1990 yılına kadar Cezayirli kadını ifade eden tek kadın dergisi olmuştur. 1990 yılında

⁷³ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 113-116.

⁷⁴ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 119-123.

ilk sayısı yayınlanan *Nûn* dergisi, Mısır'daki Nevâl es-Sa'dâvî'nin başkanlığında *Cem'iyetu tedâmunî'l-mer'eti'l-'Arabîyye* derneğince çıkarılan aynı isimdeki dergiyi taklit etmiştir. Dergi, Cezayir'deki kadını ilgilendiren konulara ilaveten çoğunlukla ana dergideki konular yer alıyordu. *Nûn* dergisinin yayınlanmasından yaklaşık bir yıl sonra 8 Mart 1991 Dünya Kadınlar Günü'nde, *Unûse* kadın dergisinin ilk sayısı yayınlanmıştır. Aylık olarak yayınlanan bu dergi daha birkaç sayı yayın yapmışken maddî sebeplerden dolayı kapanmak zorunda kalmıştır. Dergi, 1993 yılı Şubat ayının ikinci yarısında, 15 günlük yayınlanan gazete şeklinde tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Gazete, kadının mirastan mahrumiyeti, mahrem ve örfî evlilik gibi konuları ele alması yanında haklarını elde etmek için mücadeleye eden mücadeleye kadın portresi çizmiş; her ne kadar ismi '*Unûse* olsa da kadının dişiliğini değil de aklını muhatap almıştır. 1992 yılında dinî, reformist eğilimli haftalık kadın gazetesi *es-Semura* ve iki yıl sonra da haftalık kadın ve aile gazetesi *Nişfu'd-Dunyâ* yayınlanmıştır (1994).⁷⁵

Fas'ta daha önce Fransızca, İspanyolca ve İngilizce çeşitli periyodik yayınlar yayınlanmışsa da ilk Arapça gazete 1889 yılında *el-Mağrib* adıyla neşredilmiştir. Bu tarihten itibaren diğer dillerle birlikte Arapça gazeteler de neşredilmiştir: *es-Se'âde* (1905), *Lisânu'l-Mağrib* (1907), *el-Fecr* ve *eş-Tâ'ûn* (1908), *et-Terağkî* (1911) ve *el-Cerîdetu'r-resmîyyetu'l-Mağribîyye* (1913).

Fas, kadın dergisiyle Ekim 1970'te tanışmıştır. *el-İttihâdu'n-nisâ'îyyu'l-Mağribî* birliğince çıkartılan '*Âişe* dergisi, üç aylık bir dergi olup ara sıra özel sayılar da yayınlanmıştır. 1981'de aylık dergi *el-Mer'e*; 1982'de '*Âişe* el-Ĥammâs'ın yayınladığı aylık kadın dergisi *8 Mart*; 1986'da *el-Cem'iyetu'd-dîmukrâtiyye li nisâ'i'l-Mağrib* derneği tarafından yayınlanan aylık kadın dergisi *Nisâ'u'l-Mağrib*; iki aylık olarak Fransızca yayınlanan ve ilk sayısı 1989 Kasım'ında çıkan yerel kadın dergisi *Ferah*, Fas'ta yayınlanan bazı kadın ve aile dergileridir.⁷⁶

Moritanya'da ilk gazete, 28 Kasım 1960 tarihinde bağımsızlığını kazanmasından sonra yayınlanmıştır. Başlangıçta aylık olarak Arapça ve Fransızca dillerinde yayınlanan *Mûrîtânyâ el-ĥadîse* adlı gazete, 1964 yılında yayını durdurmuştur. Bunun yerini, Arapça ve Fransızca yayınlanan *eş-Şa'b* adlı gazete almıştır. Moritanya'da kadın ve aile dergisi neşri, gazete-

⁷⁵ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 126-131.

⁷⁶ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 133-135.

ciliğin 1960 yılından sonra geliştiği göz önüne alındığında son derece yenidir. 1983 yılında ilk sayısı yayınlanan ve adını, eski Moritanya başkanı Muhtâr Veled Dâde (1924-2003)'nin eşinin ismi olan Meryem'den alan bu kadın dergisi, eş-Şa'bu'l-Mûrîtanî partisince yayınlanmıştır. Fransızca olarak da yayınlanan ve parolası, "Moritanya kız ve kadın dergisi" olan bu dergiden başka üç aylık olarak yayınlanan ve kadınların aktivitelerini, sosyal ve kültürel konuları ele alan eş-Şurûk, kayda değer dergilerden biridir.⁷⁷

Körfez bölgesine baktığımızda, bölgedeki petrolle eş zamanlı gazete ve dergilerin büyük bir atağa geçmiş olduğu görülecektir.⁷⁸ Bir körfez ülkesi olan Kuveyt'te 1960'lı yıllarda gazete ve dergiler yayınlanmıştır: *er-Ra'yu'l-âmm* (1961), *el-Vaṭan* (1962), *es-Siyâse* (1965), *el-Kabes* (1972), *el-Enbâ'* (1976) gazeteleri. Kuveyt'te 1965 yılında yayınlanan *Usratî* dergisi, aynı zamanda körfez bölgesinin ilk kadın dergisidir. 8 Şubat 1965'te ilk sayısı yayınlanan dergi, Irak'ın 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'e saldırmasıyla, Kuveyt'in diğer gazete ve dergileri gibi yayını durdurmak zorunda kalmıştır. Ancak 26 Şubat 1991 yılında hayat normale dönmesiyle Ğanîme Fehd el-Merzûk'un büyük çabalarıyla dergi, 1993 yılında yeniden yayınlanmaya devam etmiştir. Yine 1993 yılında başka bir kadın dergisi *Semra* yayınlanmaya başlamıştır. Aylık olarak yayınlanan bu dergi, ilk sayısında, kadını ve erkeği birlikte muhatap aldığını; ne erkeğin kadından ne de kadının erkekten ayrılamayacağını söylemiştir. 1993 yılında ilk sayısı yayınlanmaya başlayan başka bir kadın dergisi de *el-Mer'etu'l-Kuveytiyye'*dir.⁷⁹

Birleşik Arap Emirlikleri'nde gazete ve dergi gelişimi yeni olmasına rağmen kadın ve aile dergileri büyük bir gelişme kaydetmiştir. Sayıları düzensiz yayınlansa da, 1973'te *el-'Ahdu'l-cedîd* 1978'de *Şavtu'l-mer'e* 1975'te *Semrâ'* adıyla yayınlanan dergi 1978'de *Hiye* adıyla yayınlanmış kadın dergileridir. Birleşik Arap Emirlikler'in en büyük ve en çok yayın yapan kadın dergisi olarak kabul edilen *Zehratu'l-Ḥalîc*, deneme sayısını 1979 Mart'ının ilk haftasında, ilk sayısını da aynı yılın 31 Mart'ında çıkarılmıştır. *Zehratu'l-Ḥalîc*'in yayınlanmasından on yıl sonra 1989'da aylık yayınlanan *Durretu'l-İmârât* ve 1993'te meslekî aile dergisi olarak haftalık

⁷⁷ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 137-138.

⁷⁸ Muştâfâ 'Âşûr, Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.

⁷⁹ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 143-145.

yayınlanan *Kullu'l-'usra*, Birleşik Arap Emirlikleri'nde yayınlanan kadın ve aile dergileridir.⁸⁰

Umman Sultanlığı'nda, 1967'de bir petrol şirketi tarafından yayınlanmış bir bülten ve 1971'de de *el-Vaṭan* adında ilk gazete yayınlanmıştır. Umman'da gazetecilik yeni olmasına rağmen iki adet aile ve kadın dergisi mevcuttur: Başlangıçta 15 günlük, sonradan da haftalık yayınlanan *el-Uusra* (1974); aylık olarak yayınlanan *el-Ummâniyye*, Umman'da yayınlanan kadın ve aile dergileridir.⁸¹

Suudi Arabistan'da 1882'de Hicaz'da *Hicâzu'r-resmiyye* ve 1916'da Arap Devrimi esnasında eş-Şerîf Huseyn tarafından devrimden bahsetmesi için *el-Kible* gazeteleri yayınlanmıştır. Bu tarihlerden sonra Suudi Arabistan'da pek çok gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bazılarının isimleri ve yılları şunlardır: Osmanlılar tarafından çıkarılan *el-Hicâz* gazetesi (1916), Suud hükümetince yayınlanan ilk gazete olan ve resmî gazete gibi işlevi olan *Ummu'l-kurâ* (1924), *el-İslâh* dergisi (1928), *el-Hacc* dergisi (1947), *el-Yemâme* gazetesi (1953), *er-Riyâd* dergisi (1954), *el-İzâ'a* (1954) ve daha sonra ismi değişerek *el-İzâ'a ve't-tilfîzyûn* dergisi (1965). Bunların yanında kurumlar tarafından yayınlanan gazete ve dergiler de mevcuttur ve bazıları şunlardır: *el-Bilâd li's-şihâfe ve'n-neşr* kurumunca yayınlanan *Şahîfetu'l-bilâdi'l-yeomiyye* gazetesi (1964) ve *İkra'* dergisi (1974), *el-Cezîra li's-şihâfe ve't-tibâ'a ve'n-neşr* kurumunca yayınlanan *el-Cezîra* (1964) ve *el-Mesâ'iyye* (1981) gazeteleri.

Suudi Arabistan'da yayınlanan kadın dergileri ise şunlardır: *en-Nahdatu'n-nisâ'iyye* derneği tarafından 1977 yılında Riyad'da *ed-Diyâ'* adında aylık kadın dergisi yayınlanmıştır. Suudi Arabistan'da yayınlanan diğer bir kadın dergisi de *el-Emel'*dir (1979). Bu dergi, *et-Terbiyetu'l-fikriyye li'l-benât* enstitüsü tarafından senelik olarak yayınlanmıştır. Arabistan dışında yayınlanan Suudî kadın dergileri de mevcuttur: 1974 yılında Beyrut'ta aylık Suudî kadın dergisi olarak sahibesi ve editör başkanı Semirâ Muhammed Hâşikcî tarafından yayınlanan *eş-Şarkıyye* adındaki dergidir. Ülke dışında yayınlanan Suudî kadın ve aile dergilerinden bir tanesi de *Seyyidetî* adlı dergidir (1981). 1991 yılında ilk sayısı yayınlanan '*Âlemu Havvâ'* ülke dışında yayınlanan kadın dergisidir. 1992 yılında modern ka-

⁸⁰ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 147-149.

⁸¹ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 151-152.

dının aylık dergisi olarak yayınlanan *Hiye* dergisi, meslekî kadın dergilerinden birisidir. 1994 yılında yayınlanan diğer bir meslekî kadın dergisi de *el-Cemîle* adlı aylık, sağlık ve güzellik dergisidir.⁸²

Katar Devleti'nde kadın dergisi olarak sadece *el-Cevhera* yayınlanmıştır. 1977 yılında ilk sayısı yayınlanan bu dergi, başlangıçta aylık olarak yayınlanmakta iken sonradan haftalık yayınlanır olmuştur. Maddî sebeplerden dolayı 1979 yılının Ağustos ortalarında yayınını durdurmak zorunda kalan dergi, 1980 yılı sonlarında tekrar yayınlanmaya devam etmiştir. Dergide, kadını ilgilendiren kültür, günlük pratik bilgi, güzellik ve sanat konularında makaleler yer almıştır.⁸³

23 Mayıs 1990 tarihinde Kuzey ve Güney Yemen, Yemen Cumhuriyeti adı altında birleşmiş ve aynı yılın Aralık ayında da basın kanununu yayınlamıştır. Yemen birleşmezden çok önceleri gazetecilikle tanışmıştır. 1872 yılında *Yemen* adlı Türkçe bir bülten; 1878'de de Türkçe-Arapça olarak *Şan'â'* isimli başka bir bülten yayınlanmıştır. Yemen'de gazeteciliğin gelişmesinden 111 yıl sonra 1982'de *Nisâ'u'l-Yemen* adlı ilk kadın dergisi yayınlanmıştır. Aylık olarak yayınlanan bu derginin ömrü yaklaşık yedi yıl kadar sürmüştür.

Yemen Cumhuriyeti'nde pek çok yerel, resmî gazete ve dergi yayınlanmasına rağmen sadece *Ervâ* isimli tek dergi, kadın ve aile konularında yayın yapmıştır (1990). Günümüze kadar yayınlanan bu dergi, düzenli yayınlanmadığından kapağında sadece yayın tarihi yer almış, sayısı ve tarihi belirtilmemiştir.⁸⁴

Bahreyn'de gazetecilik işinin 1930'lu yıllarda başladığı görülür. 1939'da *el-Bahreyn* adlı gazetenin yayınlanmasıyla, Bahreyn'de ilk gazetecilik başlamıştır. 1950'li yıllara bakıldığında, *Şavtu'l-Bahreyn* (1952) adlı bir derginin; 1952-56 yılları arasında ise, *Hamîle*, *el-Mîzân*, daha sonra *el-Vaţan* adını almış olan *el-Kâfile* ve *eş-Şu'le* adlı gazetelerin yayınlanmış olduğu görülür. 1960'lı yıllara baktığımızda: *el-Eđvâ'* gazetesi (1965), *Şade'l-'usbû'* dergisi (1969); 1970'lerde ise, İngilizce olarak yayınlanmış olan *Mer'etu'l-Halîc* gazetesi (1971), *el-Muvâfîk* dergisi (1972), *er-Riyâda* dergisi (1974) ve

⁸² İsmâ'îl İbrâhîm, s. 155-162.

⁸³ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 163-165.

⁸⁴ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 167-174.

günlük gazete çıkarmak için ilk teşebbüsün yapıldığı *Aḥbâru'l-Ḥalîc* gazetesi (1976) ve 1980'li yıllara gelindiğinde, günlük yayınlanan *el-Eyyâm* adlı gazete (1989), Bahreyn'de yayınlanmış gazete ve dergilerden bazılarıdır.

Bahreyn tarihine bakıldığında, 1930'lu yıllardan itibaren yukarıda isimlerini sıraladığımız pek çok gazete ve dergi yayınlanmış olmasına rağmen ülkede, *Mer'e* isminde tek bir kadın dergisinin yayınlanmış olduğu görülecektir. Bahreyn'de yayınlanmış gazeteler, haftalık da olsa kadın ve aile ile ilgili özel sayfalar ayırmışlardır. Günlük yayınlanan *Aḥbâru'l-Ḥalîc* (1976) ve *el-Eyyâm* (1989) gazeteleri haftanın her Salı günü kadın ve aileyi ilgilendiren özel sayfalar yayınlamışlardır. *el-Bahreyn* (1982) isimli dergi de *Usratî* adıyla kendisine bir mecmua tahsis etmiştir.⁸⁵

SONUÇ

Arap dünyasında gazetecilik çalışmaları, siyasî, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı Avrupa'dan çok sonraları başlamıştır. Fransızlar, 18. yüzyılın sonlarında Mısır'da kaldıkları sürede Arapça ve Fransızca çeşitli gazeteler yayınlamışlarsa da ilk Arap gazetesi Mehmed Ali Paşa tarafından 1828 yılında *el-Vekâ'i'u'l-Mıṣriyye* adıyla çıkarılmıştır.

Arap dünyasında kadın yayıncılığı, gazeteciliğin gelişmesinden sonra olmuştur. Bunun siyasi, sosyal ve dini bir takım sebepleri vardır. Mısır, kadın yayıncılığının ilk ortaya çıktığı ülkedir. Dolayısıyla 20 Kasım 1892'de Hind Nevfel tarafından İskenderiye'de çıkarılan *el-Fetâtu* (Genç Kız) dergisi Arap dünyasında çıkarılan ilk kadın dergisidir.

19. ve 20. yüzyıllarda Arap ülkelerinde pek çok gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bunların bazılarının Birinci Dünya Savaşı, maddî vb. sebeplerle yayın hayatı kısa sürerken bazılarının ise uzun yıllar yayın hayatı devam etmiştir.

Arap kadın gazete ve dergilerinde genel olarak; kadının özgürlüğü, eğitimi, kamusal alanda çalışması, moda, aile, çocuk vb. kadınlarla ilgili konular yer almıştır.

⁸⁵ İsmâ'îl İbrâhîm, s. 175-176.

KAYNAKÇA

- Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, I-IV, Beyrut 1996.
- Emîlî Fâris İbrâhîm, *el-Hareketu'n-nisâ'iyetu'l-Lubnâniyye*, Beyrut tsz.
- Enver el-Cundî, *Edebu'l-mer'eti'l-'Arabiyye: tetavvuruh ve a'lâmuh*, tsz.
- Hanîfe el-Haţîb, *Târîhu tetavvuri'l-hareketi'n-nisâ'iyye fi Lubnân ve'r-tibâtuha bi'l-âlemi'l-'Arabî (1800-1975)*, Beyrut 1984.
- İshakoğlu, Ömer, "19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevvâz", *Şarkiyat Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 21, (2012), ss. 43-51, Erişim tarihi: 20.12.2012, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/edebiyatsarkiyat/issue/view/1521>.
- İsâ Fettûh, *Edîbât 'Arabiyyât: Siyer ve Dirâsât*, Şam 1994.
- İsmâ'îl İbrâhîm, *es-Şihâfetu'n-nisâ'iyye fi'l-vaţani'l-'Arabî*, Kahire 1996.
- Joseph Zeydân, *Meşâdiru'l-edebi'n-nisâ'iyyi'l-âlemi'l-'Arabiyyi'l-hadîs (1800-1996)*, Beyrut 1999.
- Kerîme Hasan, "Râ'idât şahafiyyât min zemen fât", *el-Mışriyyu'l-yevm*, Sayı: 670, (Yayın Tarihi: 14 Nisan 2006), Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://today.almazryaloum.com/article2.aspx?ArticleID=13068>.
- Mervân el-Mışrî ve diğeri, *el-Kâtibâtu's-Sûriyyât (1892-1987)*, tsz.
- Mu'essesetu'r-Risâle, *Terâcimu 'a'lâmi'n-nisâ'*, (ed. Rıdvân Da'bûl), Beyrut 1998.
- Muhammed et-Tuncî, *Mu'cemu a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 2001.
- Muştafâ 'Âşûr, "eş-Şihâfetu'n-nisâ'iyye fi'l-âlemi'l-'Arabî", Erişim tarihi: 13.08.2012, <http://sada.pagesperso-orange.fr/alonyWEB2007/cultures/journale.htm>.
- Randâ Ebu'd-Deheb, "Munîra Şâbit: 'Amîdetu'n-nisâ'î'r-râ'idât", Erişim tarihi: 01.11.2011, <http://nwrcegypt.org/?p=508>.
- Yazıcı, Nesimi, "Vakayi-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 1991, ss. 267-278, Erişim tarihi: 20.03.2012, <http://dergiler.an-kara.edu.tr/dergiler/19/834/10558.pdf>.
- Yûsuf Es'ad Dâğir, *Meşâdiru'd-dirâseti'l-edebiyeye*, I-IV, Beyrut 1972-1983.